

АФІНІТОР

сприяє тривалому контролю
проявів СЕГА* при ТСК**, 1

(ТСК) ТУБЕРОЗНО-
СКЛЕРОЗНИЙ
КОМПЛЕКС

СУБЕПЕНДИМАЛЬНА
ГІГАНТОКЛІТИННА
АСТРОЦИТОМА
(СЕГА)

АНГІОМІОЛІПОМА

* СЕГА — субепендимальна гіантоклітинна астроцитома

** ТСК — туберозно-склерозний комплекс

Важливо: перед призначенням лікарського засобу слід ознайомитись із Інструкцією для медичного застосування лікарського засобу.

Склад: діюча речовина: everolimus; 1 таблетка містить 5 мг або 10 мг еверолімузу.

Лікарська форма: Таблетки.

Фармакотерапевтична група: Антineопластичні засоби. Інші антineопластичні засоби. Інгібтори протеїнкінази.

Код ATC L01X E10.

Показання.

- Лікування прогресуючого гормон-рецептор-позитивного, HER2 негативного раку молочної залози у комбінації з екземестаном у жінок у постменопаузному періоді, у яких відсутні швидкопрогресуючі захворювання внутрішніх органів, якщо попередня терапія нестероїдними інгібторами ароматази привела до рециду або прогресування.
- Лікування пацієнтів з нирково-клітинною карциномою на пізній стадії, у яких захворювання прогресує на тлі або після VEGF-терапії (спрямованої на фактор росту ендотелію судин).
- Лікування неоперабельних або метастатичних, добре чи помірно диференційованих нейроендокринних пухлин підшлункової залози у дорослих пацієнтів з прогресуючим захворюванням.
- Лікування дорослих пацієнтів віком від 3 років з субепендимальною гіантоклітинною астроцитомою (СЕГА), пов'язаною із туберозно-склерозним комплексом (ТСК), що вимагає терапевтичного втручання, з винятком хірургічного.
- Лікування дорослих пацієнтів з нирковою ангіоміоліпомою, пов'язаною із туберозно-склерозним комплексом (ТСК), у яких існує ризик ускладнень (наприклад розмір пухлини, наявність аневризми, наявність декількох пухлин або добічні пухлини), які не потребують хірургічного втручання.

Доказується на аналізі зміни об'єму ангіоміоліпом.

Дозування.

- Ниркова ангіоміоліпома, пов'язана із туберозно-склерозним комплексом (ТСК)

Рекомендована доза препарату Афінітор становить 10 мг 1 раз на добу.

- Нирково-клітинна карцинома (НКК), неоперабельні або метастатичні, добре чи помірно диференційовані нейроендокринні пухlini підшлункової залози (НЕП) на пізній стадії та гормон-рецептор-позитивний рак молочної залози.

Рекомендована доза Афінітору становить 10 мг 1 раз на добу. Лікування повинно тривати доти, доки спостерігається клінічний ефект або до появи неприйнятних проявів токсичності.

Протипоказання.

Підвищена чутливість до діючої речовини, інших похідних рапамічину або до будь-якої допоміжної речовини. Чутливість до сиролімусу.

Побічні реакції.

Дуже часто: інфекції верхніх дихальних шляхів, синусити, отити; анемія, тромбоцитопенія; підвищення рівня глюкози, холестеролу, тригліцидів, зниження рівня фосфатів, анерексія; порушення смакових відчуттів, головний біль, судомі; перикардіальний випіт; пневмоніт, задишка, епістаксис, кашель, плевральний випіт; стоматит, діарея, запалення слизової оболонки, бліварів, нудота; підвищення рівня алланінамінотрансферази та аспартатамінотрансферази; висипання, акне, вугровий дерматит, сухість шкіри, свербіж, ураження нігтів; втома, слабкість, периферичні набрічки, гіпертермія, гриба післяоператорного руబця; зменшення маси тіла, зниження рівня імуноглобуліну G в крові, підвищення рівня лактатдегідрогеназ, порушення рівня пецинкових ферментів.

Часто: лейкопения, лімфопения, нейтропенія, панцитопенія, коагулопатія, тромботична тромбоцитопенічна пурпур/гемолітичний уремічний синдром, гемоліза: цукровий діабет, гіпофосфатемія, гіпокаліємія, гіперліпідемія, гіпокальціємія, дегідратація; безсоння, тривожність; втрата смакових відчуттів; коньюнктивіт, набряк очей, гіперемія очей; артеріальні гіпертензії, кровотечі, лімфоцеце, тромбоемболія вен, тромбоз трансплантата; тромбоемболія легеневої артерії, диспnoe, глottic запалення, порушення дихання, кроваохаркання, інфекції нижніх дихальних шляхів; гастріт, відчутия сухості у роті, біль у животі, дисфагія, диспесія, панкреатит, зниження апетиту, метеоризм, запор, біль у ротовій порожнині та гортані; підвищення рівня бліорубіну; доленно-підошовний еритродізестезійний синдром, рожевий лишай, еритема, скірона ексfolіація, оніхоклазія, ураження шкіри, помірна аlopecia, ранева інфекція, хірургічне ускладнення ран; біль у суглобах; підвищення рівня креатиніну, ниркова недостатність (у тому числі гостра ниркова недостатність), протеїнурія, інфекції сечовивідніх шляхів; вторинна аменорея / дисбаланс ЛГ/ФСГ, аменорея, підвищення рівня ЛГ, нерегулярні менструації, менструації із затримкою, менорагія, вагіналні кровотечі, кісти яєчника, еректильна дисфункция, біль у грудях, біль, дратливість.

Нечасто: істинна ерітоцитарна аплазія; гілогонадизм у холістів (знижений рівень тестостерону, підвищення фолікулостимулюючого і лютеїнізуючого гормонів); агресія; застійна серцева недостатність; припливи, тромбоз глибоких вен; гострий респіраторний дистрес-синдром, легеневий альвеолярний протеїноз; гепатит, порушення функції печінки, агангіовротичний набрік; рабдоміоліз, міалгія; некроз ниркових канальців, пілонефрит; порушення загоєння ран, порушення ходи.

Рідко: лейкоцитокластичний васкуліт.

Невідомої частоти: гіперчутливість; вперше виявленій цукровий діабет.

Упаковка. По 10 таблеток у білстери, по 3 білстери в картонній коробці.

Категорія відпуску. За рецептром.

Реєстраційне посвідчення №UA/11439/01/01; UA/11439/01/02; UA/11439/01/03. Наказ МОЗ України 29.11.2017 №1495

Література:

1. Bissler J, Kingswood J, Radzikowska E, Zonnenberg B, Elena Belousova, Everolimus long-term use in patients with tuberous sclerosis complex: Four-year update of the EXIST-2 study. PLoS ONE 12(8): e0180939. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0180939>. 2. Інструкція для медичного застосування препарату Афінітор.

Інформація для фахівців сфери охорони здоров'я. Ця інформація призначена для ознайомлення зареєстрованих/ідентифікованих фахівців сфери охорони здоров'я в межах спеціалізованих семінарів, конгресів та/або симпозіумів з медичною тематикою. Поширення цієї інформації будь-якими способами, які дають доступ до неї невизначеному колу людей, заборонено.

Представництво компанії «Новартіс Фарма Сервісез АГ» в Україні. Адреса: 04073, м. Київ, пр-т. Степана Бандери 28-А (літера Г); Тел.: +38 (044) 389 39 30, факс: +38 (044) 389 39 33

1079115/AFI/11.18./A3/15000

АФІНІТОР
таблетки
еверолімус

Petrus J. de Vries, Lucy Wilde, Magdalena C. de Vries, Romina Moavero, Deborah A. Pearson, Paolo Curatolo

Туберозний склероз як причина нейропсихических розстроїв

Туберозний склероз, або туберозно-склерозний комплекс (TSC), пов’язаний з широким спектром поведенческих, психических, інтелектуальних, нейропсихологіческих і психосоціальних проблем, які часто недооцінюються лікарями в контексті діагностики та лікування. В цій статті представлені оновлені клінічні дані щодо TSC-асоціюваних нервно-психіческих розстроїв (TAND), які можуть бути використані для усунення недоречів скринінга, діагностики та лікування захворювання на практиці. Огляд призначений для клінічних генетиків, консультантів по генетиці, підлікарів та лікарів загального профілю, які беруть участь у діагностичному та лікувальному процесах дітей, підліків та дорослих з TSC та пов’язаними з ним розstroїами.

Туберозно-склерозний комплекс – це мультисистемне генетичне захворювання, асоційоване з широким спектром патологічних проявів, пораженням головного мозку, шкіри, почек, очей та легень (Curatolo, Moavero, de Vries, 2015; Henske, Jozwiak, Kingswood, Sampson, Thiele, 2016). Симптоми TSC мають возраставший характер та виникають в певний період життя людини (Curatolo, Bombardieri, Jozwiak, 2008). Основними мішенями захворювання є головний мозок, шкіра та почки, які поражаються у 80-90% захворюючих. Помимо патологічних змін в органах, у 90% пацієнтів з TSC виникають різного роду нейропсихіческі розстроїв (Curatolo et al., 2015; de Vries et al., 2015). Ці проявлення також мають возраставший характер та виникають на різних етапах розвитку захворювання (de Vries, 2010a; de Vries et al., 2005; de Vries et al., 2015). Неврологічні та нейропсихіческі симптоми являються найбільш тяжкими для пацієнта з TSC (Curatolo et al., 2015; Hallett, Foster, Liu, Bliden, Valentim, 2011; Rentz et al., 2015). Несмотря на значительный прогресс в плане диагностики и лечения многих физических проявлений болезни, в том числе и субэпидермальной гигантоклеточной астроцитомы (SEGA), ангиомиолипомы (AML) и эпилепсии, психоневрологические расстройства остаются недостаточно изученными (Kingswood et al., 2017).

Концепция и уровни TAND

В рамках Міжнародної консенсусної конференції по питанням TSC (International TSC Consensus Conference) в 2012 р., метою якої було перевірте диагностичні критерії TSC (Northrup et al., 2013), а також рекомендації щодо ведення та наблюдення за такими пацієнтами (Krueger et al., 2013), була введена новий термін – TAND, обозначаючий весь спектр психомоторних,

поведенческих, психіатрических та психосоціальних розстроїв, асоційованих з TSC (de Vries et al., 2015; Krueger et al., 2013). Робоча група також зазначила, що така складна патологія, як TSC, потребує мультипрофільного (когда в лічебному процесі беруть участь спеціалісти по психотерапії, логопедії, трудотерапії та ін.), мультидисциплінарного (причленення медиків, педагогів, соціальних працівників) підходів, а також співпраці з юридичними та неюридичними організаціями. Спеціалісти всіх цих напрямків раніше використовували різні терміни для оцінки одніх та тих же аспектів розвитку патології, состояння психічного здоров'я та психосоціальних потребностей. С цією метою оптимізації мультидисциплінарного співпраці була розроблена 6-уровневий алгоритм обслідування пацієнтів з TSC, який використовується веденням пацієнтів з TSC. Названня цих рівнів та кратке зображення кожного з них представлені в таблиці 1. Учитуючи те, що для TAND характерна віковозависимість, як і для інших фізических симптомів TSC, згідно з рекомендаціями Міжнародного консенсусу, пацієнти з TSC повинні проходити скринінгове обслідування на TAND не реже 1 раза в рік (Krueger et al., 2013). Нейропсихіатрична комісія встановила скринінг як важливу діагностичну процедуру для будь-яких очевидних або можливих TAND, які можуть потребувати комплексного обслідування чи лікування. В якості підтримки щорічного скринінга була розроблена та затверджена контрольна список TAND – TAND Checklist (Le Clezio, Jansen, Whittemore, de Vries, 2015). Контрольний список TAND – це простий метод, який з допомогою ручки та листа паперу допомагає лікарів вести бесіду з пацієнтом та його родичами. Він підходить для пацієнтів будь-якого віку, з будь-якою тяжістю захворювання.

Таблиця 2. Примеры зарегистрированных поведенческих нарушений у пациентов с TSC

Нарушение	Частота появления	
	Низкая	Высокая
Депрессивное настроение	19% (взрослые) ²	43% (взрослые) ³
Тревожность	41% (взрослые) ³	56% (взрослые) ²
Самоповреждение	17% (дети и подростки без ИД) ¹	69% (дети и подростки с тяжелым и глубоким ИД) ¹
Вспышки агрессии	37% (взрослые с ИД) ⁴	66% (дети и подростки с легким или умеренным ИД) ¹
Истерики	47% (дети и подростки без ИД) ¹	70% (дети и подростки с легким или умеренным ИД) ¹
Избегание зрительного контакта	23% (дети и подростки без ИД) ¹	71% (дети и подростки с тяжелым и глубоким ИД) ¹
Повторяющееся и ритуальное поведение	20% (дети и подростки без ИД) ¹	83% (дети и подростки с тяжелым и глубоким ИД) ¹
Нарушение речи	32% (дети и подростки без ИД) ¹	86% (дети и подростки с тяжелым и глубоким ИД) ¹
Гиперактивность	22% (взрослые с ИД) ⁵	73% (дети и подростки с тяжелым и глубоким ИД) ¹
Импульсивность	36% (дети и подростки без ИД) ¹	62% (дети и подростки с тяжелым и глубоким ИД) ¹
Нарушение сна	15% (дети и подростки с/без ИД) ⁶	74% (дети и подростки с тяжелым и глубоким ИД) ¹

¹ de Vries et al., 2007; ² Lewis et al., 2004; ³ Pulsifer et al., 2007; ⁴ Wilde et al., 2017; ⁵ Hunt, 1998; ⁶ Trickett et al., 2018.

и призначено для всіх рівнів обслідування. Контрольний список складається з серії питань, на які в основному відповідають два варіанти – «Да/Нет». За останні кілька років контрольний список TAND переведено на іспанський, німецький, шведський, голландський, італійський, польський та каталанський мови.

Последовательно ми обобщим дані для кожного рівня обслідування при TAND, включаючи основні рекомендації для подальшої оцінки та інтервенції.

Поведенческий рівень

Поведенческий рівень TAND включає поведінку, яка сама по собі не є психіческим розстроїм, але викликає тривогу у пацієнта, його родичів та спеціалістів. Оно часто стає причиною для діагностичного обслідування пацієнта з TSC для психологічного чи психіатричного обслідування. Согласно даним Регістра TSC для підвищення осведомленості про захворювання (Tuberous Sclerosis registry to increase disease Awareness, TOSCA), 36% пацієнтів з TSC повідомляють про крайню мере об одному з поведенческих розстроїв. На найчастіші звичайні розstroїми є гиперактивність, импульсивність, наявність сніння (встречается у 20% больных). Серед інших поведенческих розстроїв у 11-14% пацієнтів виникають тривога, перепади настрою, агресія, у 6-8% больных були помічені депрессивне настрою, самоповреждение, навязчиве поведіння (Kingswood et al., 2017). Другі дослідження показують більшу поширеність поведенческих розстроїв, ніж TOSCA, в якому представлені дані пацієнтів різного віку та інтелектуального розвитку. Зважаючи на то, що вік та інтелектуальні способності впливають на поведенческі реакції, поэтому ці розstroїї зачасті проявляються у лиць з інтелектуальним дефіцитом (ІД) та у дітей (de Vries, Hunt, Bolton, 2007; Wilde et al., 2017). В таблиці 2 представлена кореляція між різними поведенческими розstroїями, рівнем інтелекту та віком.

Наивищі показатели поведенческих розstroїїв наблюдаються у дітей та підліків з ІД (у 2/3 пацієнтів цієї категорії виникають самоповреждение, вспышки агресії та гнева). Частота самоповреждения гораздо нижча у дітей та підліків без ІД чи у взрослих пацієнтів з ІД. Поэтому діти з ІД мають більший ризик розвиття неблагоприятних послідовностей в результаті поведенческих розstroїїв.

Учитуючи сильну зв'язок між розstroїїми аутистичного спектра (autism spectrum disorder, ASD) та TSC, описано багато випадків соціальної дезадаптації таких пацієнтів, що особливо яскраво проявляється у дітей та підліків з поведенческими розstroїями. Но даже при відсутності ІД частота поведенческих розstroїїв у больних TSC в 10 раз вища, ніж у загальної популяції.

Гиперактивність та импульсивність слід розглядати в контексті психіатричного діагнозу – синдрома дефіциту уваги з гиперактивністю (ADHD), а не в контексті поведенческого розstroїя. Представлені дані демонструють, що у дітей та підліків ADHD залежить від наявності чи відсутності ІД, і з віком вираженість синдрома може зменшуватися.

Кожний пацієнт з TSC може мати різні проявлення TAND, які стають причиною дисгармонії в сімейних відносинах та затруднюють лікування. Определені класифікації поведенческих розstroїїв TAND можуть допомогти вирішити цю проблему.

Психіатрический рівень

Психіатрический рівень TAND включає різні проявлення, які можуть виникнути у больних з TSC (ASD чи ADHD), які часто виникають у дитячому віку, а також тривоги та депрессивні розstroїї у юності та зрілості.

Нарушення розвитку нервової системи
Розstroїї аутистичного спектра. TSC є результатом мутації гена, з яким може бути пов’язано виникнення ASD. В ряді досліджені

Продовження на стор.

Таблиця 1. Рівні обслідування при TAND			
Рівень	Назва	Опис	Примеры
Уровень 1	Поведенческий уровень	Включає всі наблюдаемі варіанти поведінки. Поведенческий рівень зазвичай оцінюється путем прямого наблюдения або з допомогою перечня ізмірювальних шкал	Агресія, беспокойство, депрессивне настроение, гиперактивність, импульсивність, избегання зрительного контакта, повторяющееся и ритуальное поведение, проблемы со сном и т.д.
Уровень 2	Психіатрический уровень	Цей рівень визначається з допомогою психіатрическої діагностики згідно звичайної класифікації, такі як DSM-5 чи МКБ-10. На цьому рівні лікар відповідає на отримані в ході першого рівня обслідування дані з діагностичними критеріями специфіческих психіческих розstroїїв	Розstroїї аутистичного спектра, синдром дефіциту уваги та гиперактивності, тривоги, расстройства, депрессивні расстройства
Уровень 3	Інтелектуальний уровень	Основується на оцінці інтелекту за допомогою шкали IQ	Легка, умерена, тяжла, глубока степень умственої отсталості
Уровень 4	Академіческий уровень	Відноситься до конкретних порушенням навчання (згідно з DSM-5), пов'язаних зі школою успішністю	Розstroїї читання, письма, произношення, неспособність розв'язувати математичні задачі
Уровень 5	Нейропсихологический уровень	Ізучення специфіческих функцій головного мозку з допомогою стандартизованих нейропсихологіческих методів	Дефіцит уваги при виконанні двох завдань, унілатеральний неглект, ухудшення кратковременної, рабочої, пространственної та образної пам'яті, дефіцит висших нервових функцій
Уровень 6	Психосоціальний уровень	Ізучення впливу TSC на психологическую та соціальну сфери з точки зору відносин до себе, сім'ї та суспільству	Низька самооцінка, низька продуктивність, високий рівень «семейного стресу», напружені відносини з родителями, стигма в суспільстві та ізоляція

Туберозный склероз как причина нейропсихических расстройств

Продолжение. Начало на стр.

приводятся различные данные касательно распространенности ASD среди пациентов с TSC, которая в среднем составляет 40-50% (Curatolo et al., 2015). К факторам риска развития ASD относят мутацию *TSC*-гена, структурные аномалии головного мозга и эпилепсию. Что касается ASD на фоне TSC, то такое сочетание чаще наблюдается при мутации гена *TSC2*.

Мутация одного из двух генов *TSC* приводит к внутриутробной активации гена *mTOR* (mammalian target of rapamycin), повышая риск развития как ASD, так и эпилепсии вследствие нарушения синаптогенеза, ГАМК-глутаматного баланса и других предполагаемых внутриклеточных aberrаций (Curatolo et al., 2016). Кроме того, ранняя манифестация и высокая частота припадков, наличие патологических изменений (особенно в височных долях) при проведении эхоэнцефалографии (ЭЭГ) являются дополнительными факторами риска развития ASD (Bolton et al., 2002; Numis et al., 2011). Результаты недавних исследований показали, что нарушения нейронных связей в зонах, отвечающих за ASD (поясная извилина), наблюдаются у пациентов с ранней манифестацией припадков (Moavero et al., 2016). В таких ситуациях раннее начало противоэпилептической терапии существенно уменьшает риск наступления отдаленных последствий. В противном случае длительный временной промежуток между первыми припадками и началом терапии ассоциирован с более высоким риском развития ASD (Custai et al., 2011).

Первые признаки аутизма могут проявляться в возрасте до 1 года: изменение поведения ребенка во время игры, нарушение социального взаимодействия, избегание зрительного контакта (Jeste et al., 2008). С 2 лет наблюдаются разного характера поведенческие расстройства: гиперактивность, повторяющиеся и ритуальные формы поведения, приступы гнева (Jeste et al., 2008). Дети с TSC и ASD обычно имеют более низкие интеллектуальные способности в сравнении с детьми с TSC без ASD.

Синдром дефицита внимания с гиперактивностью. Распространенность ADHD среди пациентов с TSC составляет 30-50% (de Vries et al., 2007), что в 10 раз выше, чем в общей популяции (de Vries, 2010a). Пока до конца не известен патогенез возникновения ADHD при TSC, но было предложено несколько возможных причин, способствующих развитию этого варианта нарушения, например лобная эпилепсия и/или патологические изменения на ЭЭГ, особенно при наличии структурных изменений лобной доли головного мозга на фоне мутации гена *TSC2* (D'Agati, Moavero, Cerminara, Curatolo, 2009; Muzykewicz et al., 2007). Локус, отвечающий за склонность к ADHD, расположен в 16p13 хромосоме, в которой также есть ген *TSC2*, кодирующий NMDA-рецепторы 2A и аномальную глутаматергическую передачу – они могут быть решающими факторами в развитии ADHD (Carrey, MacMaster, Gaudet, Schmidt, 2007; Oggie et al., 2004; Turic et al., 2004). Остается также неизвестным, существует ли взаимосвязь между ASD и ADHD, вызванной мутацией гена *TSC2*, с ИД, и могут ли эти расстройства возникать независимо друг от друга.

Тревога и депрессивные расстройства

Несмотря на высокую частоту тревоги и депрессивных симптомов на поведенческом уровне у пациентов с TSC, данных о тревожных и депрессивных расстройствах в аспекте психиатрического уровня очень мало. В ходе обследования пациентов с TSC высокий уровень тревожности

(56%) показывали взрослые пациенты с нормальным интеллектом, но никто из них не был достаточно обследован и, соответственно, не получал терапию (Lewis et al., 2004). В процессе систематического наблюдения выявлена высокая частота тревожных расстройств, соответствующих критериям МКБ-10. Результаты ретроспективного исследования продемонстрировали, что при психиатрическом осмотре у 28% больных было выявлено тревожное расстройство, у 27% – депрессивное расстройство (Muzykewicz et al., 2007). В работах Lewis не обнаружено связи между возникновением тревожных и депрессивных расстройств и мутацией генов *TSC1* и *TSC2*, но данные Muzykewicz показывают значимую корреляцию с *TSC2*-статусом. Следовательно, этот вопрос требует дальнейшего изучения.

Другие психические расстройства

Касательно других психических расстройств у пациентов с TSC собрано мало статистических данных. Психические болезни (в том числе шизофrenia) у больных с TSC периодически регистрируются с низкой частотой, которая совпадает с таковой в общей популяции.

Интеллектуальный уровень

Пациенты с TSC демонстрируют разные интеллектуальные возможности. У 40-50% больных уровень IQ находится в нормальном диапазоне и в среднем составляет 93,6 (Joinson et al., 2003). Этот показатель на 12 пунктов ниже, чем средний уровень IQ у сестер и братьев пациентов без TSC (105,6).

Сегодня изучен ряд факторов, которые коррелируют с умственным развитием пациентов с TSC: большое количество опухолевых узлов, ранняя манифестация эпилептических приступов, инфантильные спазмы, недостаточный контроль над припадками, применение большого количества противоэпилептических средств, отражающее плохой контроль над приступами. Вероятно, существует также дозозависимая связь между эпилептической активностью и уровнем умственного развития. У детей с начальным средним уровнем IQ 92 в результате воздействия инфантильных спазмов менее 1 мес IQ снизился до показателя 72, больше 1 мес – до 63 (Humphrey et al., 2014). Наличие мутации гена *TSC2* также ассоциировано с повышенным риском возникновения ИД (Dabora et al., 2001; Jansen et al., 2008; Jones et al., 1997; Kothare et al., 2014; Sancak et al., 2005).

С целью изучения корреляции между генотипом и интеллектуальным фенотипом было проведено исследование, в котором оценивались интеллектуальные способности 100 пациентов с известными TSC-мутациями с помощью стандартизованных шкал. У большинства лиц с мутацией *TSC1* обнаружен нормальный уровень интеллекта, при этом 10% исследуемых показали глубокую степень ИД. Пациенты с мутацией *TSC2* показали худшие результаты: у 34% исследуемых выявлен глубокий ИД (Wong et al., 2015).

Была изучена динамика умственного развития у больных с TSC на протяжении длительного времени. Обнаружено, что у большинства пациентов IQ практически не менялся (среднее снижение – 2 единицы), но у 9 из 66 исследуемых было отмечено улучшение интеллектуальных показателей, а у 11 из 66 – значительное ухудшение. Вместе с тем со временем наблюдается снижение адаптивных возможностей или практических жизненных навыков. Эта тенденция касается не потери уже имеющихся навыков, а, скорее, неспособности приобретать новые. Поэтому младенчество

является критическим периодом, когда судороги могут крайне неблагоприятно воздействовать на формирование головного мозга (van Eeghen, Chu-Shore et al., 2012).

Следует отметить, что у лиц с ИД чаще наблюдаются поведенческие нарушения (ASD, ADHD, но не депрессивное настроение и тревожные расстройства), самоповреждение в сравнении с пациентами с нормальным уровнем интеллекта.

Академический уровень

Даже на фоне нормальных интеллектуальных способностей у детей с TSC часто наблюдаются разного рода академические трудности. Согласно современной терминологии DSM-5 это нарушение идентифицируется как «специфические расстройства способности к обучению». У детей с TSC часто наблюдается дискалькуляция, также имеет место нарушение чтения, письма. Наиболее часто проблемы с решением математических задач наблюдаются у детей с TSC и ADHD (de Vries, 2010a). Дети, имеющие разные академические трудности, подвержены высокому риску возникновения целого ряда вторичных проблем, таких как отказ от посещения школы, тревога, связанная с учебным заведением, недостаток социальных навыков, низкая самооценка.

При проведении опроса >2000 школьников 57,8% респондентов сообщили о трудностях в обучении, и только остальным (48,9%) была проведена официальная оценка этого расстройства (Kingswood et al., 2017). Сложившаяся ситуация обуславливает необходимость в совершенствовании образовательных систем и систематической оценке способности к обучению школьников с TSC даже при нормальном уровне интеллекта.

Нейропсихологический уровень

Пациенты с TSC даже при нормальном уровне интеллекта подвержены высокому риску возникновения нейропсихологических расстройств. Результаты недавнего исследования, проведенного TOSCA, показали, что из 510 пациентов 55% демонстрировали низкий уровень психоневрологических навыков, что указывает на специфический нейропсихологический дефицит (Kingswood et al., 2017).

Дефицит внимания

Постоянный дефицит внимания отмечается как у детей, так и у взрослых. Его выявляли при выполнении пациентами двойных задач, например визуального поиска при прослушивании звукового сигнала (de Vries et al., 2009; Tierney et al., 2011). Важно отметить, что дефицит внимания коррелирует с практическими трудностями в реализации жизненных навыков, низкой академической успеваемостью и возникновением чувства подавленности. Поэтому важно учитывать, что люди с TSC склонны к высокому риску развития нейропсихологического дефицита внимания, а не только расстройств внимания на поведенческом уровне.

Дефицит памяти

Помимо проблем с вниманием, у пациентов с TSC часто отмечается дефицит памяти вне зависимости от интеллектуальных способностей. Ridler и соавт. (2007) у взрослых с TSC обнаруживали нарушение воспоминания (при сохранении узнавания), а также дефицит вербальной и пространственной памяти.

Дефицит высших нервных функций

У взрослых пациентов с TSC наблюдают проблемы с планированием, самоконтролем, когнитивной гибкостью и целенаправленными действиями. Prather

и de Vries (2004) отметили, что у пациентов с TSC наиболее сильно повреждаются фронтальные зоны головного мозга, приводя к неспособности выполнения регулярных и целенаправленных действий. Этот вариант расстройств сопровождается негативными последствиями для человека в виде дезориентации в реальных жизненных ситуациях, также их довольно сложно идентифицировать в сравнении с ИД.

Психосоциальный уровень и влияние TAND

Учитывая пожизненность физических и нейропсихических проявлений TSC, болезнь оказывает существенное влияние на психосоциальное состояние больного, его семьи и общества. Сегодня доступно очень мало исследований относительно качества жизни таких пациентов и их семей, а также финансовой нагрузки и тяжести ухода, ложащегося на плечи опекунов.

Текущие результаты и перспективные направления

Ввиду разнообразия проявлений TAND у пациентов с TSC большой интерес представляет их четкая систематизация и сокращение этого перечня. Сегодня удалось все уникальные варианты TAND изобразить в виде шести кластеров (уровней). Создание 6-уровневой схемы TAND в ближайшие годы может стать очень полезным для клиницистов в плане скрининга, диагностики и лечения большинства TAND.

Растет интерес к потенциальному ингибитору mTOR в лечении TAND. Кроме косвенных путей активации mTOR на фоне TAND, представленных в этом обзоре (например, через структурные изменения головного мозга, судороги), существует способ прямой активации mTOR при TAND (de Vries, 2010b; de Vries, Howe, 2007). Обнадеживающие результаты исследований на мышах демонстрируют, что на фоне применения ингибиторов mTOR может наблюдаться регрессия или уменьшение проявлений TAND. Данных о применении такого лечения у пациентов очень мало. В рамках исследования TESSTALL на фоне лечения ингибиторами mTOR у пациентов с TAND отмечалось улучшение памяти и когнитивных навыков (Davies et al., 2011; de Vries, 2010b).

В настоящее время пока нет данных, подтверждающих использование ингибиторов mTOR в качестве основного лечения при TAND, но применение этих препаратов может способствовать уменьшению интенсивности проявлений TAND и улучшению качества жизни таких пациентов за счет косвенного влияния. Например, эти лекарства уже разрешены к применению в Соединенных Штатах и Европе при SEGA, AML или эпилепсии (Bissler et al., 2013; Franz et al., 2013; French et al., 2016).

Заключение

TSC ассоциирован со многими физическими и психоневрологическими нарушениями. В этой статье изложена обновленная и актуальная информация о разных уровнях TAND. Обобщая приведенные выше данные, можно сказать, что TAND представляет собой распространенные и стойкие нарушения, возникающие у пациентов с TSC, которые зачастую не идентифицируются и не подлежат терапии. Проведение скрининга с помощью контрольного списка TAND может стать простым и эффективным методом удовлетворения потребностей пациентов и их родственников.

Список литературы находится в редакции.

Статья печатается в сокращении.

de Vries P.J., Wilde L., de Vries M.C., Moavero R., Pearson D.A., Curatolo P. A clinical update on tuberous sclerosis complex-associated neuropsychiatric disorders (TAND). Am J Med Genet Part C. 2018;178C:309-320. <https://doi.org/10.1002/ajmg.c.31637>.

Перевела с англ. Илона Цюпа